

ŚP. ZENON KLEMENSIEWICZ

W dniu 2 kwietnia 1969 r. zginął w katastrofie lotniczej prof. dr Zenon Klemensiewicz, jeden z najwybitniejszych polskich uczonych, językoznawca-polonista i dydaktyk*.

Urodził się 2 września 1891 r. w Tarnowie w rodzinie inteligenckiej. Początkowe nauki pobierał w Rzeszowie, a następnie w Tarnowie, gimnazjum zaś ukończył w Nowym Sączu w r. 1909. W latach 1909—1914 studiował filologię polską i klasyczną w Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako oficer austriacki brał udział w I wojnie światowej. W latach 1918—1919 służył w wojsku polskim. W r. 1919 rozpoczął pracę nauczycielską; długie lata uczył w Gimnazjum im. Jana Sobieskiego w Krakowie. Jednocześnie (od r. 1923) wykładał dydaktykę nauczania języka polskiego w Studium Pedagogicznym UJ. W r. 1925 uzyskał w UJ doktorat filozofii w zakresie językoznawstwa polonistycznego (na podstawie dysertacji pt. *Orzecznik przy formach osobowych słowa być*; pełny jej tekst zawarty jest w XI tomie Prac Filologicznych). Lata 1926—1927 spędził za granicą, głównie w Szwajcarii i we Francji. Plonem tej podróży była praca pt. *Nauka gramatyki języka ojczystego zagranicą* (drukowana odcinkami w „Języku Polskim” w latach 1927—1929). Habilitował się w r. 1930 w zakresie językoznawstwa (na podstawie pracy *Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej. Historia formy i składni*, Prace Filologiczne XV, 1930); habilitacja ta została poszerzona w r. 1933 na dydaktykę nauczania języka polskiego (była to pierwsza w Polsce habilitacja z dydaktyki; obie habilitacje w UJ). W czerwcu 1939 r. objął po K. Nit-schu kierownictwo katedry języka polskiego w UJ. Wkrótce potem zgłosił się ochotniczo do wojska i wziął udział w walkach z Niemcami. Kilku-tygodniowy pobyt we Lwowie uchronił go przed wywiezieniem razem z innymi profesorami UJ do obozu koncentracyjnego. W czasie okupacji uczył oficjalnie w prywatnej żeńskiej szkole handlowej w Krakowie, nieoficjalnie zaś brał udział w tajnym nauczaniu gimnazjalnym i uniwersyteckim. W r. 1946 uzyskał nominację na profesora zwyczajnego.

* Artykuł niniejszy jest streszczeniem odczytu wygłoszonego 20 X 1969 r. na uroczystej akademii żałobnej zorganizowanej przez Oddział Uczelniany Związku Nauczycielstwa Polskiego i Katedrę Języka Polskiego KUL.

W tym samym roku został członkiem PAU. W r. 1954 powołany został na członka korespondenta, a w r. 1961 na członka rzeczywistego PAN. Od r. 1957 sprawował funkcję zastępcy przewodniczącego Oddziału PAN w Krakowie, a od r. 1966 funkcję przewodniczącego. Był członkiem Prezydium PAN oraz Komitetu Językoznawstwa, a od r. 1967 zastępcą przewodniczącego Prezydium tegoż Komitetu; pełnił także funkcję przewodniczącego Komisji Kultury Języka Polskiego. Kierował Pracownią Historii Języka Polskiego i Pracownią Składni Historycznej Języka Polskiego w krakowskim Zakładzie Językoznawstwa PAN. W latach 1958—1961 był kierownikiem tego Zakładu. Zasiadał też w Radzie Naukowej Instytutu Badań Literackich PAN.

Od r. 1962 był prof. Klemensiewicz członkiem Rady Naukowej Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie; w r. 1966 został jej przewodniczącym. Śmierć spotkała Go, gdy wracał samolotem z Warszawy do Krakowa z posiedzenia tej Rady.

Pracę naukową zaczął prof. Klemensiewicz od dydaktyki nauczania języka polskiego. Od r. 1922 pojawiają się w różnych czasopismach („Muzeum”, „Ruch Pedagogiczny”, „Przegląd Pedagogiczny” itp., zwłaszcza w „Języku Polskim”) jego liczne artykuły omawiające cel i metody nauczania języka polskiego w szkołach. W r. 1926 wyszła jego *Metodyka nauczania głosowni opisowej w gimnazjum* (Książnica-Atlas), a w r. 1929 *Dydaktyka nauki o języku ojczystym. Zasady i zagadnienia* (tamże). Pisze podręczniki dla uczniów różnych klas szkół powszechnych, gimnazjów i liceów (przedrukowywane po ostatniej wojnie w kraju i za granicą), opracowuje poradniki i objaśnienia metodyczne dla nauczycieli. W r. 1938 wyszła po raz pierwszy jego *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie* (Książnica-Atlas).

Wiele mniejszych i większych prac poświęcił Profesor składni języka polskiego. Ukoronowaniem jego osiągnięć na tym polu jest nowatorska *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej* (PAU, Kraków 1937). Skrótem tej książki, wprowadzającym sporo zmian i przystosowanym do celów nauczania uniwersyteckiego, jest *Zarys składni polskiej* (PWN, Warszawa 1953; dalsze wydania rozszerzone, ostatnie — szóste — w r. 1969). Ważne pozycje stanowią tu także prace pt. *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe* (PAU, Kraków 1948) oraz *Studia syntaktyczne* (PAN, Warszawa 1967, część druga 1969). W tej ostatniej pracy starał się Autor o sformalizowanie swoich syntaktologicznych stwierdzeń. Jest też prof. Klemensiewicz autorem jedynego podręcznika historycznej składni języka polskiego (we wspólnie z T. Lehrem-Spławińskim i S. Urbańczykiem napisanej *Gramatyce historycznej języka polskiego*, I wyd. w r. 1955).

Interesowały też prof. Klemensiewicza zagadnienia składni w języku artystycznym. Ważnymi Jego pracami z tego zakresu są: *Historia składni języka poetyckiego* i *Problematyka składniowej interpretacji stylu* (obie w „Pamiętniku Literackim” XLI i XLII, 1950 i 1951). Nieobce mu także były i inne problemy języka artystycznego. Część Jego prac z nimi związanych przedrukowało Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego i Instytut Badań Literackich PAN w tomie pt. *W kręgu języka literackiego i artystycznego* (PWN, Warszawa 1961) ofiarowanym profesorowi w 70. rocznicę Jego urodzin. Inny tom, pt. *Ze studiów nad językiem i stylem* (PWN, Warszawa 1969) przygotował do druku Zarząd TMJP. Ten ostatni tom miał otrzymać Autor w 50. rocznicę swojej pracy nauczycielskiej; niestety, nie doczekał tego jubileuszu.

Zmarły Profesor zajmował się także r o z w o j e m języka polskiego. Znany, wspomniany już wyżej, podręcznik gramatyki historycznej jest prawie w całości Jego dziełem (T. Lehr-Spławiński napisał tu pierwszych 7 paragrafów, a S. Urbańczyk dopisał partie dotyczące zróżnicowań dialektycznych). Napisał świetną *Historię języka polskiego (Część I Doba staropolska, Warszawa 1961, Część II Doba średniopolska, Warszawa 1965, obie w PWN)*. Nie zdążył już jej ukończyć. Z materiałów zgromadzonych do części trzeciej napisał tylko szkic pt. *Główne rysy rozwojowego związku piśmiennictwa i języka doby nowopolskiej (1770—1939)* wydrukowany odcinkami w „Języku Polskim” w r. 1968.

Wiele pracy poświęcił Profesor sprawie k u l t u r y języka. W r. 1926 wchodzi razem z J. Łosiem i K. Nitschem w skład komisji powołanej przez zarząd TMJP w celu ułożenia projektu przepisów ortoepicznych. On pisze ten projekt. Drukuje go w „Języku Polskim” w r. 1928, by rozpocząć dyskusję. W r. 1930 w Biblioteczce TMJP (nr 10) wychodzą Jego *Prawidła poprawnej wymowy polskiej*. Wznawiano je z poprawkami kilkakrotnie (ostatnie, 5 wydanie, w r. 1967). W latach 1935/36 brał udział w pracach nad reformą ortografii. Jako główny referent miał znaczny wpływ na ostateczne sformułowania przepisów ortograficznych. Na temat poprawności językowej ukazywało się wiele Jego artykułów w różnych czasopismach, zwłaszcza w „Języku Polskim”. Charakterystyczny dla Jego sposobu patrzenia na sprawy kultury języka jest artykuł *Higiena językowego obcowania* („Polityka”, 1964 nr 41 oraz „Język Polski”, 1965). Wygłaszał liczne odczyty. Był świetnym prelegentem.

Nie ma tu miejsca na dokładniejsze przedstawienie działalności naukowej prof. Klemensiewicza. Była ona niezwykle intensywna: ponad 500 pozycji! Odszedł w pełni sił twórczych.

Znany był też prof. Klemensiewicz jako działacz społeczny wśród nauczycieli. W okresie międzywojennym wykładał na różnych kursach

kształcenia i doskonalenia nauczycieli. Pracował w Towarzystwie Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych i przez pewien czas był prezesem Okręgu Krakowskiego tego Towarzystwa. Jesienią 1945 r. wstąpił do Związku Nauczycielstwa Polskiego i do r. 1948 był przewodniczącym Sekcji Szkół Wyższych i Instytutów Naukowych w Okręgu Krakowskim ZNP. Przez wiele lat przewodniczył Sekcji Nauki. Długi też czas był zastępcą przewodniczącego Zarządu Głównego ZNP. Za działalność związkową został odznaczony Złotą Odznaką ZNP, tytułem Zasłużonego Nauczyciela PRL i Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Zasłużył się także w organizacji szkolnictwa wyższego: w latach 1953—1962 był członkiem Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego, brał też udział w pracach Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki (od r. 1954).

Profesor był jednym z najstarszych członków Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Wiele swoich artykułów ogłosił w organie TMJP, „Języku Polskim” (pierwszy artykuł pt. *Jak uczyć języka ojczystego* w roczniku VII, r. 1922). Po śmierci K. Nitscha w r. 1958 został prezesem Zarządu Głównego tego Towarzystwa i redaktorem „Języka Polskiego”.

Szeroka działalność naukowa¹ i społeczna Profesora zyskała Mu szacunek i uznanie. Był kilkakrotnie odznaczany: poza wyżej wspomnianymi odznakami za pracę w ZNP otrzymał Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski i Sztandar Pracy II klasy. Pośmiertnie przyznano Mu Order Sztandaru Pracy I klasy.

Z naszym Uniwersytetem nie był prof. Klemensiewicz ściślej związany (przyjeżdżał tu tylko z odczytami), odnosił się jednak do nas i do naszych naukowych poczynań życzliwie, nawet serdecznie. Proszony o radę czy pomoc, nigdy nie odmawiał. Jego śmierć głęboko nami wstrząsnęła.

Tadeusz Brajerski

¹ Bibliografia prac Z. Klemensiewicza za lata 1922—1961 została podana w tomie *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, PWN, Warszawa 1961, a za lata 1961—1969 w tomie *Ze studiów nad językiem i stylem*, PWN, Warszawa 1969.